

УДК: 342.721: 304.3

О.В. Стогова, канд. політ. наук, доцент кафедри державно-правових дисциплін ДВНЗ «Українська академія банківської справи Національного банку України»

ОСОБИСТЕ ЖИТТЯ ЛЮДИНИ: ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ

У роботі досліджується проблема визначення поняття та змісту особистого життя людини. Аналізується зміст поняття «особисте життя» у філософії, соціології, етиці, юридичній науці. Порівнюються поняття особисте життя, приватне життя та рiвасу. Розглядається право на невтручання в особисте життя. Запропоновано авторське визначення поняття «особисте життя людини».

Ключові слова: особисті права, особисте життя, недоторканність, таємниця.

В работе исследуется проблема определения понятия и содержания личной жизни человека. Анализируется понятие «личная жизнь» в философии, социологии, этике, юридической науке. Сравниваются понятия личная жизнь, частная жизнь и рiвасу. Рассматривается право на невмешательство в личную жизнь. Предложено авторское определение понятия «личная жизнь».

Ключевые слова: личные права, личная жизнь, неприкосновенность, тайна.

Постановка проблеми. Право на невтручання в особисте життя є одним із основних прав людини і громадянина, відображає прагнення кожного мати свій особистий світ, що не підлягає контролю з боку держави, суспільства або інших осіб та є захищеним від вторгнення ззовні. У правовому розумінні людина лише тоді може відчувати себе особистістю, коли здатна регулювати необхідну міру своїх взаємин з іншими індивідами, суспільством і державою. Тому важливість права на невтручання в особисте життя людини складно переоцінити, а можливість

його реалізації є показником розвитку правової держави і громадянського суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблеми невтручання в особисте життя людини наприкінці ХХ – початку ХХІ століття приділялася значна увага зарубіжних і вітчизняних учених. Хоча вивчення даної проблематики більш характерне для англо-американської наукової традиції, слід відмітити, що починаючи із часів «перебудови» у радянській науці також з'явилися дослідження зазначеної проблеми. Зміст поняття «особисте життя людини» та право на невтручання досліджували: Замошкін Ю.А. [1], Кацалов В.П. [2], Кашепов В.П. [3], Кольчурін І. В. [4], Красіков А.Н. [5], Малеїн Н.С. [6], Маленіна М.Н. [7], Петрухін І.Л. [8], Романовський Г.Б. [9], Рудинський Ф.М. [10], Серьогін В.О. [11], Стецовський Ю.І.[12].

Незважаючи на актуальність та значну кількість наукових досліджень поняття «особисте життя людини» чітко не сформульоване, що значно ускладнює гарантії реалізації права на невтручання.

Метою статті є дослідити поняття особистого життя людини в філософії, соціології, етиці, юридичній науці; провести порівняльний аналіз понять «особисте життя», «приватне життя», «привасу» та надати визначення поняттю «особисте життя людини».

Виклад основного матеріалу. Закріплене у Конституції України право на невтручання в особисте життя (Стаття 32) визначає сутність права та залишає можливість деталізації цього права у галузевому законодавстві. Кожна із галузей права (карне, цивільне, цивільно-процесуальне та інш.), які стосуються охорони особистого життя, регулює відносини щодо реалізації даного права.

Невипадково серед усіх прав і свобод людини, які гарантуються Конституцією України, право на невтручання в особисте життя займає особливе місце. Саме це право відноситься до особистих прав людини і громадянина і представляє гарантовану державою можливість особи не

розголошувати інформацію про себе, а також не допускати її розголошення третіми особами. Кожна галузь права, у якій розглядаються питання охорони особистого життя, регулює реалізацію цього права відповідно до свого предмету і методу. Але жодна із галузевих норм не здатна захистити це право у повному обсязі. Лише об'єднуючись у міжгалузеву систему, ці норми створюють умови для повної та всебічної охорони права на невтручання у особисте життя.

Нормативне закріплення цього права базується не лише на нормах Основного Закону України, а й на нормах Загальної декларації прав людини 1948 р., Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р. та багатьох інших міжнародних і регіональних угодах, зокрема Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. При цьому слід зауважити, що у зазначених міжнародно-правових актах закріплені лише основні підходи до визначення приватного життя людини, залишаючи можливість національному законодавству самостійно формулювати правові норми в цій сфері і визначати важелі правового впливу за їх недотримання.

У Конституції України використовується поняття *особистого* життя людини (Ст. 32), у міжнародно-правових актах проголошується право на недоторканність *приватного* життя, що зумовлює необхідність дослідження проблеми співвідношення понять «особисте життя» і «приватне життя».

Який зміст вкладається у поняття «особисте життя людини» і чим воно відрізняється від «приватного життя»? В.О. Серьогін наголошує на необхідності використання у нормативних документах терміна «приватне життя» [11], а Ю. Кириченко навіть пропонує внести зміни до ст. 32 Конституції України, замінивши «особисте» на «приватне» [13]. У Радянському енциклопедичному словнику [14] давалося наступне визначення особистих прав – права громадянина, які не мають майнового змісту і не можуть бути відокремлені від особистості людини (право на

імя, честь, гідність). У словнику В.І. Даля [15] визначення слова «приватний» дається на прикладі словосполучення «приватна справа» - протиставлення «громадському, державному». С.І. Ожегов [16] дає наступне визначення слову «особистий» - такий, що стосується безпосередньо конкретної особи, належить певній особі; слову «приватний» - такий, що належить не суспільству, не державі. Якщо узагальнити надані визначення, можна зробити висновок, що принципової відмінності між приватним і особистим не має, обидва поняття трактуються як належність особі, а не суспільству і державі.

Таким чином, вважатимемо поняття «особисте життя» і «приватне життя» тотожними, і у подальшому вживатимемо «особисте життя», оскільки цей термін використовується у Ст. 32 Конституції України.

Як вже зазначалося, закон чітко не визначає, що таке «особисте життя людини», для розкриття сутності поняття звернемося до різних поглядів, що існують у соціології, філософії, етиці, юридичній науці.

Так, філософія і етика вважають особистою таку сферу життєдіяльності, яка стосується виключно певної особи і відбувається за межами виробничої і громадської діяльності. Це щось автономне, вільне від зовнішньої соціальної регламентації, що регулюється внутрішніми моральними стимулами і не контролюване суспільством і державою[17]. До особистого життя людини належать: можливість усамітнюватися, розмірковувати, спілкуватися із іншими людьми, вести переписку, недоторканість житла, таємність переписки і переговорів. Спосіб мислення, світогляд, творчість також відносяться до сфери особистого. Таким чином, невтручання в особисте життя можна визначити як стан упевненості, що обставини життя не будуть розголошені.

На думку дослідників даної проблеми, одне із вдалих соціологічних трактувань поняття особистого життя наведено у статі Ю.А. Замошкіна «Приватне життя, приватний інтерес, приватна власність» [1]. Виділяються наступні сторони приватного життя: 1) це внутрішнє духовне життя,

віднесення його до особистого є способом визнання суверенітету людини у світі її думок і почуттів, свободи думати, вірувати чи не вірувати, переживати певні почуття, вірування, емоції, робити їх предметом обговорення, тобто фактом суспільним; 2) це сфера безпосереднього міжособистісного спілкування, у якій присутній важливий зовнішній аспект – захист таємниці міжособистісних комунікацій (переписки, телефонних переговорів, інтернет-спілкування); 3) особисте життя – це рішення і дії, які стосуються особи і родини: які товари і послуги купувати, де, на яких умовах і у кого, сюди ж відноситься і домашнє господарство і все, що пов'язане із досугом; 4) поняття особистого життя поширюється і на майнові відносини, особа має право розпоряджатися своїм майном, усім, чим вона володіє на власний розсуд.

Здійснивши аналіз наведених поглядів, можна зробити висновок, що у цілому автори погоджуються у своєму розумінні особистого життя, але жоден з них не дає вичерпного визначення поняття. Тому, узагальнемо поняття *особистого життя як особливу сферу життєдіяльності людини, яка контролюється самою особою, спрямована на задоволення її різнобічних потреб, пов'язаних із свободою і незалежністю людини. У цій сфері не має місця незаконному втручанню з боку держави, суспільства або інших осіб.*

У юридичній літературі існує кілька різнобічних поглядів на визначення особистого життя людини. Відповідно до першого, особисте життя – це нематеріальне благо, таке, як життя, здоров'я. Нематеріальне благо відповідає наступним ознакам: є неподільним за своїм змістом, взаємопов'язане із іншими благами і правами, за характером універсальне, оскільки є надбанням кожного.

Так, Г.Б. Романовський [9] особисте життя визначає як нематеріальне благо, яке належить кожній особі від народження, полягає у таких сторонах її внутрішнього життя і спілкування, які свідомо нею охороняються від інших суб'єктів і підлягають захисту у демократичній

державі у випадках, які прямо передбачені законом. Г.Б. Романовський уточнює, що особисте життя охоплює коло неформального спілкування, вимушені зв'язки (із адвокатами, лікарями, нотаріусами), внутрішній світ особи (особисті переживання, переконання, побут, досуг, хобі, звички, симпатії), родинні зв'язки, переконання.

Другий підхід полягає у тому, що особисте життя визначається як сфера, яка знаходиться за межами суспільного та державного життя. Так, М.Н. Маленіна [7] вважає, що «таємність особистого життя складають відомості про особу, що не пов'язані з її професійним чи громадським життям, і такі, що характеризують особу, здоров'я, матеріальний і сімейний стан, стиль життя, окремі факти біографії, відносини із родичами, друзями, знайомими». Ю.І. Стецовський [12] вказує, що «людині необхідні свобода усамітнення, контактування з іншими особами, захист її особистих і сімейних таємниць, а також свобода від слідкування».

Третій підхід заснований на «негативному елементі»; відмічаються ті риси особистого життя які не мають відношення до публічної діяльності. Так, у радянській юридичній літературі пропонувалося визначати особисте життя як коло таких відносин і вчинків особи, які спрямовані на задоволення індивідуальних потреб способами і засобами, що не мають соціальної значущості.

Наведені погляди є достатньо спірними, адже у реальному житті складно відокремити особисте і громадське. Особливо це стосується представників творчих професій: акторів, художників. Ще складніше розмежувати особисте і громадське життя політиків, державних діячів, чиновників. Зрозуміло, що особисте і громадське не можна розглядати як антиподи. Особисте життя зазнає шкоди у випадках, якщо особу позбавляють можливості реалізовувати свої соціально-економічні, політичні і соціокультурні права. Однак говорити при цьому про порушення права на невтручання в особисте життя не можна.

Існує і четвертий підхід до розуміння особистого життя, за яким його визначають як сукупність певних складових. Так, І.Л. Петрухін [8] під особистим життям розуміє свободу спілкування між людьми на неформальній основі, сферу сімейного життя, родинних і дружніх зв'язків, побутового життя, інтимних взаємин, симпатій і антипатій; таємність особистих паперів, щоденників; гарантовану державою можливість особи контролювати інформацію про себе, не допускати розголошення інформації особистого характеру; можливість без перешкоди спілкуватися із іншими людьми засобами пошти, телефону; сімейний бюджет, розпорядження особистою власністю і грошовими вкладами. Сюди ж відноситься і можливість довіряти свої особисті таємниці лікарю, адвокату, нотаріусу, священнику, органам РАГСу, таємниця усиновлення.

Аналізуючи підходи до визначення поняття «особисте життя людини», що склалися у юридичній науці, можна визначити *особисте життя людини як міру можливої поведінки людини у приватноправовій сфері, або у сфері, яка не підпадає під пряме правове регулювання з боку держави та підкріплена державними заборонами третім особам втручатися у цю сферу.*

Особисте життя розглядається законодавством з погляду забезпечення невтручання у нього. Право на приватність особи, у тому числі у зв'язку з обробкою її персональних даних, передбачено також міжнародними договорами України, а саме статтею 17 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та статтею 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція про права людини, ЄКПЛ). Тлумачення положень останньої міститься у рішеннях Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). Вимоги щодо захисту права особи на повагу до приватного (особистого) життя під час обробки персональних даних визначені в Конвенції Ради Європи про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних. Зазначені

міжнародні договори, згідно із статтею 9 Конституції України, є частиною національного законодавства України.

Із зазначеного права особи випливає, що держава зобов'язана забезпечити захист від втручання в особисте життя, у тому числі під час обробки інформації про особу (якою є, зокрема, персональні дані фізичної особи, вимоги щодо захисту яких передбачено Законом України «Про захист персональних даних»). Захист персональних даних є одним з елементів забезпечення права особи на невтручання в її особисте життя.

Виходячи із існуючого розуміння терміна «особисте життя», І.Л. Петрухін зробив висновок про сутність категорії «недоторканність особистого життя», яка розуміється як комплексний правовий інститут, який складається із норм різних галузей права[8]. Недоторканність особистого життя можна визначити як надану особі і гарантовану державою можливість контролювати інформацію про самого себе, запобігати поширенню відомостей особистого характеру.

Розглядаючи проблему невтручання в особисте життя людини не можна обійти увагою поняття «правесі». Прайвесі – це особлива правова категорія в англо-американській системі, яка означає таємницю і недоторканність приватного життя, інтимну сферу людини[18]. Термін «рївасу» не має аналога ані в українській, ані в російській мові. Він може означати особисте життя, право на приватне життя і право на захист недоторканності особистого життя. Цей термін в українській мові використовується як етична та соціологічна категорія. Практики використання поняття «правесі» в українській юридичній літературі не склалося.

Особисте життя людини слід розглядати як складову її особистої свободи. Особисті права і свободи мають таку назву не тому, що вони є надбанням особи (соціально-економічні, політичні, культурні). Вони отримали цю назву завдяки такій специфічній рисі як надання людині свободи у сфері особистого життя.

Так, Ф.М. Рудинський уточнює [9], що особисті права громадян тотожні поняттям «недоторканність» (недотокранність особистості, житла) і «таємниця» (таємниця переписки, телефонних переговорів, лікарська таємниця). У юриспруденції використовуються два терміни: «недоторканність» і «таємниця». Недоторканність особистого життя характеризується як право на особисту і сімейну таємницю, право особи на свободу дій по відношенню до самого себе. «Недоторканність» у своєму лексичному сенсі розуміється як невтручання. Власне невтручання є обов'язком держави забезпечити позитивне регулювання даного права, а також закріплення стану гарантованої автономії людини від держави, суспільства, інших осіб.

Висновки. У сучасній українській юридичній науці і законодавстві, як і в міжнародно-правових документах, відсутнє єдине розуміння права на недоторканність особистого життя. Проблема полягає у наявності кількох підходів до визначення самого поняття «особисте життя людини». Пропонуємо наступне визначення: *особисте життя є міра можливої поведінки людини у приватноправовій сфері, або у сфері, яка не підпадає під пряме правове регулювання з боку держави та підкріплена державними заборонами третім особам втручатися у цю сферу.*

Список літератури

1. Замошкин Ю. А. Частная жизнь, частный интерес, частная собственность / Ю. А. Замошкин // Вопросы философии. – 1991. – № 1. – С. 10-18.
2. Кацалов В. П. Частная жизнь как правовая категория. Право граждан на информацию и защита неприкосновенности частной жизни: Сборник научных трудов / Под ред. В. М. Баранова. – Н. Новгород : Нижегородский юридический институт МВД РФ, 1999. – Ч. 1., 104 с.
3. Кашепов В. П. Комментарий к Конституции Российской Федерации / В. П. Кашепов / Под ред. Л. А. Окунькова. – М. : БЕК, 1996. – 664 с.
4. Кольчурин И. В. О содержании понятия «частная жизнь» в российском конституционном и уголовном праве / И. В. Кольчурин // Юридические науки: проблемы и перспективы: материалы междунар. науч. конф. (г. Пермь, март 2012 г.). — Пермь : Меркурий, 2012. — С. 120-121.

5. Красиков А. Н. Уголовно-правовая охрана прав и свобод человека в России / А. Н. Красиков. – Саратов : Полиграфист, 1996. – 211 с.
6. Малеин Н. С. Охрана прав личности советским законодательством / Н. С. Малеин. – М. : Наука, 1985. – 165 с.
7. Маленина М. Н. Личные неимущественные права граждан: понятие, осуществление, защита / М. Н. Маленина. – М. : МЗ - Пресс, 2000. – 241 с.
8. Петрухин И. Л. Личная жизнь: пределы вмешательства / И. Л. Петрухин. – М. : Юрид. лит., 1989. – 189 с.
9. Романовский Г.Б. Право на неприкосновенность частной жизни / Г. Б. Романовский. – М. : МЗ - Пресс, 2001. – 382 с.
10. Гражданские права человека: современные проблемы теории и практики / Под ред. Ф. М. Рудинского. – М. : Наука, 2006. – 493 с.
11. Серьогін В. О. Право на недоторканість приватного життя у конституційно-правовій теорії та практиці : монографія / В. О. Серьогін. – Харків : Видавництво «ФІНН», 2010. – 608 с.
12. Стецовский Ю. И. Право на свободу и личную неприкосновенность: нормы и действительность / Ю. И. Стецовский. – М. : Дело, 2000. – 563 с.
13. Кириченко Ю. Конституційне закріплення права на невтручання в особисте і сімейне життя в Україні та Європейських державах: порівняльно-правовий аналіз / Ю. Кириченко // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2013. - №5. – С. 34-40.
14. Советский энциклопедический словарь / А. М. Прохоров – М. : Советская энциклопедия, 1988. 1600 с.
15. Даль В. И. Словарь живого великорусского языка: В 4 т. – М. : Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1956. – Т. 4. Р-Я. – 628 с.
16. Ожегов С. И. Словарь русского языка / Под ред. Н. Ю. Шведовой. – 14-е изд. – М. : Рус. яз., 1982. – 763 с.
17. Словарь по этике / Под ред. А. А. Гусейнова и И. С. Кона. – М. : Политиздат, 1989. – 44 с.
18. Серьогін В. О. Прайвеси як право бути залишеним у спокої [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://radnuk.info/statti/249-tioriua-gov/14799---1---r.html>

Summary

The problem of determination of concept and maintenance of the personal life is in-process probed. A concept «the personal life» is analysed in philosophy, sociology, ethics, legal science. Concepts are compared the personal life, private life and privacy. A right is examined on non-interference in the personal life. Author determination of concept «the personal life» is offered.

Key words: personal rights, private life, inviolability, secret.